

tosság és az áldozatkészség jellemezte. Ők azok a szülők, akik még az egalitáriánus szocialista oktatáspolitikai „fénykorában” is megtalálták azokat az extra szolgáltatásokat az állami iskolákban, amelyekkel gyerekeiket előnyökhöz juttathatták, és ők azok, akik a rendszerváltás után is akartak és tudnak is élni az iskolarendszer differenciálódásából származó új lehetőségekkel.

Liskó Ilona

AZ EGYETEMISTÁK ÉLETSTÍLUSA ÉS POLITIKAI CSELEKVÉSI MINTÁI

Kutatásunk során úgy gondoltuk, hogy a társadalmi átalakulás és az ifjúsági korszakváltás szempontjából is kiemelt fontosságú az egyetemisták vizsgálata.* Empirikus vizsgálatunk a következő fontosabb kérdéscsoportra terjedt ki: az egyetemisták családi háttere, értékorientációja, énidentitása, az énidentitás és a fogyasztási preferenciák, ifjúsági csoportstílusok, és politikai cselekvési minták

Az egyetemisták családi háttere

Az egyetemisták családi hátterében lényeges változást jelent a gazdasági tőke szerepének felértékelődése. Ez összefügg azzal, hogy a magas, de különösen a közepes kulturális tőkével rendelkező szülők nagy arányban váltak vállalkozóvá, amely a hagyományos vertikálisan hierarchikus szocialista társadalmi szerkezet horizontális kiszélesedését, a kapitalista társadalmi szerkezet kialakulását mutatja. Az egyetemisták családi hátterének polgárosodottabb voltát jól mutatja az anyagi és modern fogyasztási javakkal való ellátottsága.

Az egyetemisták családi hátterében meghatározó a szülők magas iskolázottsága, amely párosul a modern fogyasztási eszközök (elektronika, telekommunikáció) a mindennapi életbe való beépülésével. A modern fogyasztási eszközök (saját TV, saját személyi számítógép) az egyetemisták saját életének is egyre inkább természetes részévé válik. Az egyetemisták mintegy egytizede a családi háttér függvényében saját életvitelre rendelkezik (saját lakás, autó stb.).

Az egyetemisták családi hátterét vizsgálva – a szülők iskolai végzettségét és foglalkozását tekintve – azt találtuk, hogy a gazdasági és kulturális tőke volumen szempontjából a felső és a középosztály szerepe meghatározó. Ezt reprezentálják a kutató intézetek vezetői és munkatársai, kulturális és oktatási intézmények vezetői, a felsőoktatás oktatói, szellemi szabadfoglalkozásúak (írók, újságírók stb.), illetve a diplomások széles csoportja. (A felső réteg 11,6% melyet kiegészítenek a diplomás beosztottak: 24,6%.) A gazdasági tőke volumen felső és középosztályába a felső szintű gazdasági vezetők (bankok, vállalatok igazgatói és managerei és az önálló vállalkozók tartoznak. (14,4%, melynek fele egyéni vállalkozó.) Az alsó középosztály – ide soroltuk a magasán kvalifikált szakmunkásokat, technikusokat, az alsószintű vezetőket és a fehérgallérosokat – aránya 14,2%. A munkás szülők aránya nem éri el a minta

* A mintába került harmadéves egyetemisták, feltételezésünk szerint kifejezésre juttatják a rendszerváltás 1990 évi cezúráját. Háttéradatok hiányában véletlenszerűen választottunk mintát. A mintába Magyarországon a BME, az ELTE, a BKE, a pécsi JPTE és a szegedi JATE került, mely egyetemekről véletlenszerűen 100–100 harmadéves egyetemista kérdőíves lekérdeszét terveztük. A magyar egyetemisták közül 417 fő lekérdeszét és feldolgozását végeztük el. A magyar egyetemista mintát kiegészítettük egy elit mintával: a Bibó, az Eötvös és a Rajk Szakkollégiumok harmadéves egyetemista hallgatóival. Tervezett mintanagyság: 25–25–50, mindösszesen 100 fő. (Feldolgozásra került 87 fő.) A vizsgálat lebonyolításának időpontja 1994. május.

egyötödét (17,6%). Figyelemre méltó a nyugdíjas szülők magas aránya (10,6%) és munkanélküliek alacsony aránya (2,4%).

A *fogyasztói kultúra elemei* természetesen az egyetemisták családjánál, több mint négyötöde rendelkezik legalább egy autóval (81,5%), 94,7%-a színes televízióval, 83,2%-a automata mosógéppel, 88,5%-a mélyhűtővel. Az egyetemisták családjának mintegy kétharmada rendelkezik telefonnal (65,2%), és 69,3%-nál található kábel TV/satelit, több mint felének van videomagnója (55,2%), egyharmada, illetve egyötöde rendelkezik személyi számítógéppel, illetve CD-lemezjátszóval. Az egyetemisták családi környezetének fontos jellemzője a modern fogyasztói kultúra, ezen belül is telekommunikáció mindennapivá válása. Emellett az egyetemisták negyedénél fontos szerepet játszik a magas kultúra is. Az egyetemisták szüleinek 25,1%-a rendelkezik értékes művészi tárggyal. Az egyetemisták átlagos havi bevétele 10829 Ft, az alsó decilis 6000 Ft a felső decilis viszont 16000 Ft. Az alsó és felső decilis közötti különbség felhívja a figyelmet az egyetemisták családi háttérben megfigyelhető differenciálódásra. A differenciálódás a lakáskörülményekben a legszembetűnőbb: megfigyelhető a kollégiumi szállás háttérbe szorulása, annak ellenére, hogy az általunk vizsgált egyetemisták csaknem háromötöde (58,5%) lakik kollégiumban, mintegy egyötöde lakik szüleinél (18,8%). Az egyetemisták 7,9%-a viszont saját lakásában, 5,1%-a bérelt lakásban és 6,7%-a pedig albérletben. Az egyetemisták 8,9%-ának saját motorkerékpárja, 8,6%-ának pedig saját autója van. Egynegyedük (25,4%) saját hifi-berendezéssel, ötödük saját színes televízióval (22,7%), illetve személyi számítógéppel (20,6%) rendelkezik.

A *kiadás szerkezetet* vizsgálva azt látjuk, hogy a legnagyobb tételt az étkezés képezi (átlag: 3899 Ft), ezt követi az étkezés és a tisztálkodás / kozmetika (átlag: 1742 Ft illetve 1778 Ft. A szállás költség 1655 Ft, rendkívül alacsony volta, a múlt rendszer egyetemi hallgatói privilegizáltságának átörökítését jelzi. A kiadási átlagok mögött erőteljes differenciálódás figyelhető meg. Különösen lakásra fordított összegekben figyelhető meg erőteljes különbség: a minimális költség 650 Ft-tól 20 ezer Ft-ig terjed. A magas lakásköltség együtt jár a magasabb szülői támogatással. A kiadásszerkezet alapján kirajzolódik, hogy az egyetemisták erőteljes önállósodása és fogyasztói orientáltsága lényegében két forrásból táplálkozik: egyrészt a családi támogatásból, másrészt az állami szociális támogatásból (szállás, utazás stb.)

Az egyetemisták bevételi forrásai közül a leginkább említett forrás az ösztöndíj (87,9%). Az egyetemisták háromnegyede (74,6%) említi a szülői támogatást. A bevételi források harmadik csoportja a munkából származó jövedelem: több mint egyharmaduk (36,0%) végez alkalmi munkát, egyötödük rendelkezik időben korlátozott munkaviszonnyal, vagy biztosítja jövedelmét megtakarításokból és sajátvagyonból. Az egyetemisták csaknem egytizede állandó kereső tevékenységet folytat, vagy fizetett részeitű tevékenységet végez. Nem egészen egyharmaduk (27,1%) kap szociális segílyt.

A bevételi források faktorelemzése során a következő típusok rajzolódnak ki. Az egyik faktorba kerül az időben korlátozott munkaviszony, alkalmi munka, illetve megtakarítás, saját vagyon. (A faktor magyarázó értéke 14,8%.) A másikba pedig a tanulmányi ösztöndíj háttérbe szorítva a munkaszerzésből származó jövedelmet. (A faktor magyarázó értéke 14,4%.) A harmadik faktorban pedig a család támogatás és a tanulmányi ösztöndíj található. (A faktor magyarázó értéke 12,6%.)

A családi háttér és a kulturális tőke

A családi háttér tehát mindenekelőtt elvárásaival, az iskolai tevékenység középpontba állításával befolyásolta az egyetemisták aspirációit.

A szabadidő tevékenység modern formái, lemezhallgatás, szülők hobbija, közös sportolás az utolsó helyre kerül ugyan, de napjaink egyetemistáinak gyermekkorába kezdett beépülni. Fontos szerepet tölt be azonban a családi környezet abból a szempontból is, hogy von háus rendelkeznek könyvek, folyóiratok ismeretével.

A családi háttér szerepét az egyetemisták habitusának alakulásában a Bourdieu kulturális tőke koncepcióját figyelembe vevő állítással mértük. A faktor analízis során azt találtuk, hogy az egyetemisták gyermekkorában a szülők nagy elvárással, tervvel rendelkeztek gyermekük jövőjével kapcsolatban: a szülők tehetséges gyerekeknek tartották, becsúgyóak, nagy terveik voltak velük. (Az első faktor magyarázó értéke 20,8%.) Az első faktorban szereplő állítások az egyetemi hallgatók többségét jellemzik: nagyon találónak, találónak tartotta a *szülei tehetséges gyerekeknek tartottak* állítást a megkérdezettek csaknem kilenczede (85,9%), illetve a *szülei nagy várakozással néztek a jövőre* állítást a megkérdezettek csaknem négyötöde (76,5%). A második faktorba azok az állítások kerültek, amelyek azt mutatják, hogy a szülők szoroson nyomon követték iskolai tevékenységüket. (A második faktor magyarázó értéke 14,8%.) A nagyon találó állítások rangsorában az első helyen szerepel az egyetemisták több mint fele esetében az az állítás, hogy *szülei kérdezték, hogy milyen volt az iskolában* (53,9%), és *az iskolai bizonyítványaimat nagyon komolyan vették* állítást is nagyon találónak tartotta a megkérdezettek mintegy négyötöde (78,9%). Az állítások rangsorában előkelő helyet foglalnak el azok az állítások, amelyek a családi környezet kulturális javak közvetlenül átadó szerepére utalnak – otthon levő könyvek, folyóiratok olvasása –, az is igaz viszont, hogy az aktív közvetítés (közös olvasás, zenélés) jóval kisebb szerepet játszott. A családban közös zenélés például az állítások rangsorában az utolsó helyre került: nagyon találónak, illetve találónak tartotta a megkérdezettek 0,7, illetve 5,4%-a. Az aktív kulturális és szabadidő eltöltés mint családi indíttatás kevésbé – az egyetemisták mintegy ötödénél – játszik szerepet.

Az egyetemi hallgatók nyitottsága

Az egyetemi hallgatók 96,2%-a járt külföldön, több mint négyötöde (87,8%) járt külföldön a középiskolás évek megkezdése előtt. Egyetemista évek során a külföldre járás folytatódik, több mint négyötödük (83,6%) volt külföldön. A külföldre járás intenzitását jól jelzi, hogy egyharmaduk legalább kétszer, kétharmaduk legalább négyszer, és további egyharmaduk öt illetve több alkalommal volt külföldön. A világra való nyitottságot jól jelzi, hogy az egyetemi hallgatóknak kétharmada rendelkezik egy nyelvvizsgálóval (63,9%), mintegy egyötöde két nyelvvizsgálóval (19,8%) és 4%-a pedig három nyelvvizsgálóval. A nyelvek ismeretében *az angol, német, orosz, francia, olasz* a sorrend.

Az egyetemi hallgatókat sem hagyta érintetlenül a telekommunikáció kiterjedése. Az egyetemi hallgatóknak több mint kétötöde rendszeresen nézi a televíziót (46,6%), másik négyötöde kevesebb mint nyolc órát néz egy héten (41,9%). Az intenzíven televíziót nézők körében *előtérbe kerültek az égi csatornák*, azok közül is a *Music Television*, melyet a hallgatóknak több mint egyharmada néz (35,3%) és a *Eurosport* (26,4%). Az égi csatornák közül a legnézettebbek még az RTL (22,6%), SAT1 (20,8%), PRO7 (16,9%), melyek közül az RTL és SAT1 megelőzi, illetve azonos a magyar égi csatorna, a Duna TV (20,8) százalékarányával. A nagy hírcsatornák közül a CNN-t az egyetemi hallgatóknak 6,2%-a, a SKY NEWS-t 5,2%-a nézi.

Az értékrend változása

Az egyetemi hallgatók értékorientációjában elkülönül a materiális és posztmateriális, illetve az individuális és társadalmi értékrend.

Korábbi vizsgálatainkban a vallásos hit egyértelműen mintegy ellenpárját jelentette a posztmateriális érték orientációnak, napjainkban viszont a vallásos hitnek az individualizálódási, az én-identitás bensővé válásának folyamatába való beágyazódásának lehetünk tanúi, valamint olyan posztmateriális értékrenddel való összekapcsolódásának mint egység a természettel.

Az átalakulási folyamatba jól illeszkedik, hogy a tradíció tisztelete is új értelmezést nyer, kitör az egyént determináló szerepből és az én-identitás kialakításának részévé válik.

Az értékek első csoportja a szerelem, boldogság, belső harmónia, szabadság, igaz barátság, melyek a hétjegyű skálán* a legmagasabb átlagot kapták (6,61; 6,57; 6,54; 6,46; 6,41). A fenti értékeket kissé leszakadva követi a békés világ (6,23). Az értékek második csoportját a posztmateriális értékek alkotják: kreativitás, érdekes élet, a szépség világa, változatos élet (6,15; 5,93; 5,76; 5,66). A hagyományosan materiális értékrendet kifejező értékek közül csak a társadalmi rend az, amely „utoléri” a fenti értékeket (5,6). Az egyetemi hallgatók értékrendjének harmadik csoportját a gazdasági karrierhez kötődő értékek adják: gazdagság (anyagi javak, pénz), illetve vezetésre, döntésre való jog (4,93; 4,88), melyekhez hasonló arányú a nemzet biztonsága, illetve a tradíció tisztelete (4,97; 4,68). Az értékválasztásban a fentiektől erőteljesen leszakadva két érték – a hatalom, és az elszakadás, vallásos hit – zárja a sort.

Az egyetemi hallgatók értékrendjében a változást jól jelzi, hogy a legfontosabb értékek rangsorában a családi biztonság, a belső harmónia (21,1%) és a szerelem/boldogság (17,7%) a harmadik helyre szorult (13,2%).

Az egyetemi hallgatók érték választását faktoranalízissel vizsgálva azt találtuk, hogy az egyik legmarkánsabban a szabadság, a kreativitás, az érdekes, változatos élet értékeket tartalmazó posztmateriális értékorientáció rajzolódik ki. A másik, az elszakadást / vallásos hitet, tradíció tiszteletét, szépség világát és a természettel való egységet összekapcsoló posztmodernbe hajló posztmateriális értékorientáció. Az egyetemi hallgatók körében megtalálható a társadalmi rendet, nemzetbiztonságot, udvariasságot, békés világot kifejező materiális értékorientáció. Végül elkülönül a hatalmat, gazdagságot (anyagi javakat, pénzt), valamint a vezetésre és döntésre való jogot fontosnak tartó materiális értékorientáció. Az is szembevetendő, hogy a természet mint érték inkább áll közel a vallásos hit és tradíció tisztelete értékekhez, mint a szabadság, a kreativitás és változatos élet értékvilágához. Az én és a társadalom elkülönülésének ellentmondásosságát jól mutatja a család biztonsága értéknek felemás viselkedése is.

* Az értékek vizsgálatok Swartz és Bilski által kifejlesztett érték skálát vettük át. Swartz és Bilski javasolta emberi értékek univerzális pszichológiai struktúrájának elméletét (Swartz és Bilski 1987). Az elmélet szerint az értékek típusait oly módon lehet definiálni, hogy azok uralkodó tartalma minden kultúrában azonos. Az értékek ezen típusait nevezik univerzális emberi értékeknek. Az elmélet nem egyszerűen topológia, hanem dinamikus viszonyt tételez az értékek prioritásának. Az elméletet hét országra kiterjedő kulturális összehasonlító vizsgálat során tesztelték.

Az én hangsúlyozása és fogyasztási preferenciák

Az én hangsúlyozása a szabadidő tevékenység köré szerveződik, azaz szorosan összekapcsolódik a szabadidő tevékenység felértékelődésével, illetve a fogyasztói kulturális minták hatásának növekedésével.

A fogyasztási javak preferenciája azt is mutatja, hogy az egyetemisták szabadidő tevékenységében és személyiség formálásában is meghatározóvá válik a mass médiák által közvetített kulturális és fogyasztói ízlés.

Az egyetemi hallgatóknak mintegy egyötöde (19,9%) nagyon fontosnak, több mint fele (55,2%) pedig fontosnak tartja, hogy erőteljesen megjelenítse személyiségét. A személyiség hangsúlyozásában csaknem kétharmaduk a *beszédmodort és viselkedést* említi (59,9%). Azt követi a *szabadidő tevékenység* a megkérdezetteknek több mint egyharmadánál (38,8%), illetve *az öltözködés és hajviselet* (36,3%). A személyiség megjelenítésében kifejezésre jut még az egy adott csoporthoz való tartozás (15,8%) és a zenei irányzat és stílus (14,6%).

A fogyasztási kultúra és én hangsúlyozásának összefüggését jól kifejezik a fogyasztói javak fontosságára vonatkozó kérdéseinkre adott válaszok. Az általunk felsorolt tíz fogyasztási termék rangsorában az első helyre a könyv került. A négy fokú skála átlaga: 3,68. A második helyre viszont már a testápolási szerek és pipere cikkek kerültek (az átlag 3,01). A harmadik helyre a CD, kazetta, lemez (az átlag 2,76), amelyet szorosan követ a színes TV és a szabadidő ruha és sportcipők, autó (az átlag: 2,76; 2,72; 2,68; 2,61). Az egyetemisták fogyasztási preferenciája tehát a hagyományos kulturális javak után a külső megjelenést, a szabad idő tevékenységet, és a tömegkommunikáció által közvetített szolid polgári ízlés világ javainak középpontba állítását tükrözik. A faktor analízis során az első faktorba került a színes TV, videomagnó és az autó, a másodikba hifi-torony, CD, kazetta, lemez, harmadikba testápolási szerek, pipere cikkek és szabadidő ruha, sportcipő, végül a negyedik faktorba a könyv és személyi számítógép.

Fogyasztói kultúra és ifjúsági csoportstílusok

Az ifjúsági csoportstílusokat vizsgálva azt láttuk, hogy az egyetemisták körében a központi mozgató erő a piacon való érvényesülésre való felkészülés: akár a külső megjelenést befolyásoló aktív szabadidő tevékenységet képező aerobic, body building/fitness training – inkább feminin –, akár az anyagi karriert nyíltan vállaló yuppie – inkább masculin – csoportstílusokról van szó.

Új jelenség a menekülés, az önmérsztő életstílus erőteljesebb megjelenése (kábitószert élvezők) illetve a misztikum utáni vágy felbukkanása (okkultizmus).

Az ifjúsági csoportstílusokat faktoranalízissel vizsgálva az *első faktorba a környezetvédelem, az alternatív béke-, illetve az atomenergia ellenes mozgalom* került. Az ebbe a faktorba került mozgalmak támogatóinak aránya különösen a környezetvédők esetében igen magas: 84,1%. Az alternatív békemozgalmakat támogatja az egyetemistáknak csaknem fele (48,4%), az atomenergia ellenes mozgalmat pedig mintegy egyharmada.

A *második faktorba az új vallási mozgalmak, okkultista csoportok, homoszexuálisok* kerültek, olyan csoportok, csoportstílusok, amelyek nem elsősorban arányaiban, hanem extrémitásukban tűnnek fontosnak, illetve azért is, mert igen magas azon egyetemisták aránya, amelyek elutasítják ezeket. Az okkultista csoportokat támogatja az egyetemistáknak több mint egytizede (12%). Az új vallási csoportokat és a homoszexuálisokat támogatók aránya viszont alig több mint három százalék (3,2–3,2%). Az elutasítás viszont igen erőteljes: az új vallási mozgalmakat elutasítók aránya az egyetemistáknak csaknem kétharmada (58,1%). Az okkultista csoportok és homoszexuálisok esetében ez az arány: 46,2%, illetve 44,2%.

A harmadik faktorba az agresszív és menekülést kifejező ifjúsági kultúrát megtestesítő csoportok találhatóak: skinheadek, kábítószer-élvezők, sátánista csoportok. Ezen csoportokat támogatók aránya: 2,9%; 4,8%; 1,9%, és legnagyobb százalékban ellenzik ezen csoportstílusokat: 85,1%; 79,9%; 92,2%.

A negyedik faktor a feministákból, nudistákból, aerobik kedvelőkből, body-buildingezőkből / fitness traininget kedvelőkből tevődik össze. Ebben a faktorban jut kifejezésre a vállalkozói, tulajdonosi réteg rohamos növekedésével az egyetemisták körében is egyre markánsabban kirajzolódó *polgári életstílus*, amikor a szabadidő tevékenység köré szerveződve, egyre erőteljesebben fejeződik ki az ént hangsúlyozó, és a nők körében is egyre inkább teret hódító *emancipációs törekvések is*. Ezen életstílusokat támogatók aránya az aerobik esetében az egyetemista nőknek több mint kétharmada (69,5%). A body building/fitness training-et az egyetemistáknak mintegy egyharmada támogatja (34,3%), a nudistáknál ez az arány 36,4%. A feministákat támogatók aránya 10,3%, a nők esetében pedig ez arány 14,9%. Különösen az aerobik talált általános elfogadottságra az egyetemisták körében: az ellenzők aránya mindössze 1,9%.

Az ötödik faktorban a yuppiek és computer rajongók találhatóak. Míg az előző faktor inkább a nők sajátja, addig ebben a yuppie stílus inkább a férfiaké. A yuppie-kat a férfiaknak 35,1, nőknek 14,4% támogatja. A computer-rajongók aránya a férfiak körében 37,6%, a nők esetében 29,7%.

A fogyasztói ifjúságkultúra másik, populáris vonulata figyelhető meg a hatodik és hetedik faktorban. A hatodik faktor a disco-rajongókból és video-rajongókból áll, a hetedik pedig a punkokból és futballrajongókból. A populáris fogyasztói kultúrát tartalmazó ifjúsági csoportstílusok a futballrajongók kivételével, melyet az egyetemi hallgatóknak mintegy negyede, 24,4%-a támogat, kevesebb mint egytizede kötődik, valójában masculin jelenség. A futball-rajongók aránya lányoknál 14,2%, a fiúknál 35,3%. A video rajongók aránya a lányoknál 6%, a fiúknál 16,9%. Ez az arány eltolódás még a disco-rajongók esetében is szembevetendő: a lányoknál 6,4%, a fiúknál 12,2%.

A piac mintegy visszaadta a növekvő mobilitás hitelét. Jól mutatja ezt az adat, hogy a saját jövőt pesszimistán megítélők aránya az 1989. évi 44%-ról 25%-ra (!), a társadalom jövőjét pesszimistán megítélők aránya pedig az 1989. évi 74%-ról 46%-ra csökkent.

Ifjúságcentrizmus – ifjúsági csoportstílusok – jövőkép

Korábbi vizsgálatainkhoz képest növekszik a kortárs csoportok szerepe az egyetemisták körében, és növekszik azoknak aránya, akik számára fontosabb a kortárs csoportok szerepe mint a felnőtteké.

Az ifjúságcentrista fiatalok esetében nem csökken, hanem inkább nő a nemzetiségi hovatartozás, a közös szülőföld vagy lakóhely, illetve a közös középiskola szerepe.

Az ifjúságcentrista egyetemistáknál a fogyasztói kultúra növekvő befolyását és az alternatív kultúra háttérbe szorulását figyelhetjük meg. A skinheadekkel szimpatizálók többsége is az ifjúságcentrista fiatalok közül kerül ki.

A nyolcvanas években az ifjúságcentrista egyetemistákat az alternatív, toleráns nemzetköziség jellemezte. Ezzel szemben a kilencvenes években a fogyasztói kultúra növekvő befolyása, illetve az agresszivitás és a regionális kötődés jut kifejezésre az ifjúságcentrizmusban. Növekszik körükben a kábítószer-élvezőkkel azonosulók aránya.

Az ifjúságcentrista fiatalok körében erőteljesebben érvényesül a feminizmus, mint az emancipációs törekvések része.

Az egyetemisták önállósodására, az ént hangsúlyozására, illetve individualizálására többször utaltunk. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogyan ágyazódik ez a folyamat az ifjúság

önállósodásába.* Az egyetemisták pozitívan viszonyultak a szüleikhez. Azt gondolják, hogy nagyon sokat köszönhetnek szüleiknek, és törekedni kel megérteni szüleiket. (A négy fokú skálán az átlag: 3,6, illetve 3,4.) Ez összefüggésben van azzal, hogy kevésbé tartották találonak azt az állítást, hogy szüleik állandóan beleszólnak olyan dolgokba, amelyek nem tartoznak rájuk. A szülőkhöz való pozitív viszony nem jelenti azt, hogy a felnőtt társadalom előtt letették, vagy le kell tenniük a fegyvert. Többségük találonak tarja, hogy a felnőttek nem értik meg a fiatalokat, illetve azt, hogy a fiataloknak nem szabad mindent eltrünniük (átlag: 2,9, illetve 2,6). Többségük elutasítja azt az állítást is, hogy a társadalom mindent megtesz a fiatalokért (az átlag: 1,8). Egy kisebbség azt gondolja, hogy mindenhol ellenségeskedést tapasztal a fiatalokkal szemben, illetve azt, hogy a rendőrök durván bánnak a fiatalokkal (az átlag: 1,8, illetve 2,1).

A megkérdezettek egyharmada véli úgy, hogy a hasonló korú barátaitól többet tapasztal, tanul mind a szüleitől, illetve mondja azt, hogy nem sokat ad a felnőttek tapasztalatára (az átlag: 2,3, illetve 2,2). A kortárs csoportok szerepének felerősödését mutatja, hogy az egyetemisták több mint kilenczede rendelkezik baráti körrel (93,8%) és csaknem kétharmada tagja valamilyen egyesületnek, szervezett körnek. Ha a baráti körök alakításában szerepet játszó tényezőket vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az egyetemisták baráti kör alakításában legfontosabbnak a hasonló életfogást (az átlag 3,3) tartják. A második legfontosabbnak a hasonló kulturális ízlést (az átlag 2,8), harmadiknak pedig a hasonló ambíciókat, törekvéseket. A baráti kör alakításában háttérbe szorulnak a települési, nemzetiségi, politikai, sőt még a közös középiskolai kapcsolatok is. Azon fiatalok körében, akiknél az ifjúság identitás erőteljesen érvényesül, mind a társadalommal, mind a felnőttekkel, illetve a szülőikkel szemben felértékelődik a baráti körök kialakításánál a hasonló életfelfogás, a 3,3-as átlagról 3,4-re, és a hasonló ambíciók és törekvések 2,4-es átlagról 2,5-re, illetve a hasonló kulturális ízlés a 2,8-as átlagról 2,9-re. Az ifjúságcentrista fiatalok esetében *nem csökken, hanem inkább nő a nemzetiségi hovatartozás, a közös szülőföld vagy lakóhely, illetve a közös középiskola szerepe.* (Az 1,3-as átlagról 1,4-re, 1,6-ról 1,7-re, illetve 1,5-ről 1,6-ra.) Az ifjúságcentristák az egyetemisták többségétől eltérő életfelfogását, ambícióit és törekvéseit, kulturális ízlését megmutatja az különbség, amelyet az ifjúságcentrista fiatalok csoport azonosulásakor tapasztaltunk. Az ifjúságcentrista fiatalok körében 24,4%-ról 30,2%-ra növekedett a futball-rajongók, 20,3%-ról 26,7%-ra a kemény rock rajongók, illetve 22,6%-ról 27,4%-ra a motorrajongók aránya. Az ifjúsági lázadás a korábbiakhoz képest más irányt vesz, figyelemre méltó, hogy a skinheadekkel szimpatizálók többsége ifjúságcentrista fiatalok közül kerül ki. (A skinheadekkel szimpatizálók aránya 2,2%-ról 2,9%-ra nő.)

Ha ezt a trendet összekapcsoljuk azzal a ténnyel, hogy az ifjúságcentrista fiatalok baráti körük kialakításában fontosabb szerepet tulajdonítanak a nemzetiségi és lakóhelyi hovatartozásnak, akkor megkockáztathatjuk azt állítást, hogy *az ifjúsági identitás növekedése a nyolcvanas évek alternatív, toleráns nemzetközisége mellett, a kilencvenes években a fogyasztói kultúra növekvő befolyásával egyidőben az agresszív „regionalizmus” válik az ifjúságcentrizmus egyik szervező erejévé.* Az ifjúságcentrista egyetemisták másik sajátja a „szenvedélybetegségek” erőteljesebb érvényesülése: a kábítószer-élvezőkkel azonosulók aránya az egyetemisták egészét jellemző 2,5%-ról 4,8%-ra, a rendszeresen alkoholt fogyasztók esetében 6,4%-ról 12,4%-ra nő, az okkultista csoportok támogatóinak aránya pedig 12,0%-ról 15,9%-ra emelkedik. Az

* Az ifjúság önállósodás három elemét mértük az ún. ifjúságcentrizmus skálával: az ifjúság társadalomhoz való viszonyát; az ifjúság és a szülők viszonyát; illetve a fiatalok saját vonatkoztatási csoportjaihöz illetve a felnőttekhez való viszonyát.

ifjúságcentrista fiatalok harmadik sajátossága a feminizmus, mint emancipációs törekvésnek erőteljesebb érvényesülése. (A feministákkal azonosulók aránya 10,3-ról 13,3%-ra nő.) Az ifjúsági identitás tehát a fogyasztói kultúra fokozott szerepével, helyesebben annak negatív lenyomatának növekedésével a „szenvedélybetegségek” növekedésével jár együtt. Az ifjúságcentrizmusnak ez az iránya markánsabbá is teszi az ifjúságcentrista, illetve azt elutasító egyetemisták közötti különbséget. Ezt jól kifejezi, ha az egyetemisták jövőképét vizsgáljuk meg. Az ifjúságcentrista egyetemisták saját jövőjének pesszimista megítélése 35%-ra nő, az ifjúságcentrizmust elutasítók 17%-hoz képest, a társadalmi jövő megítélésekor 48%, illetve 41% a fenti arány. (1989-ben az előző arányok a saját jövő esetében 47%, illetve 41% volt, a társadalmi jövő esetében 79%, illetve 76%.)

Jóléti állam vagy állami nemesség?*

Az állítások értelmezésekor óvakodnunk kell attól, hogy a jóléti állam központba kerülését az egyetemisták szociális érzékenységének tulajdonítsuk. Az értelmezésnek relevánsabb változatának gondoljuk, hogy a fiatalok olyan rétegről van szó, amely a kommunizmus alatt és az átmenet során is saját, és származási privilégiumait az államnak köszönhette. Ezen „eredendő”, „szocialista nemesi” kiváltság jól megfér a fogyasztás preferálásával.

Az egyetemi hallgatók megosztottsága éppen arra vezethető vissza, hogy kialakult a hallgatóknak az a markáns csoportja, akik úgy gondolják, hogy kiváltságaik (tudás, kapcsolatok) birtokában a piacon, az államtól függetlenül is képesek érvényesülni.

Az államra vonatkozó 11 állítás faktoranalízise során három faktort kaptunk. Az első faktorba azok az állítások kerültek, amelyek szerint az állam szerepe az ország külső és belső biztonságának biztosítása (a magyarázó érték: 28,7%). A második faktorba, azok az állítások kerültek, amelyben az állam elsöpri a demokrácia intézményeit, képviselőit és mindenhatóságával úrrá lesz a társadalmi, szociális problémákon, szilárd állam, amely meghozza az átmenet során szükséges drasztikus intézkedéseket (a magyarázó érték: 14,2%). A harmadik faktorba pedig azok az állítások kerültek, amelyek szerint az állam nélkül nem biztosítható a szociális biztonság, a kulturális és természeti javak, illetve a gazdasági jólét (a magyarázó érték: 9,7%). Az egyetemisták körében legnagyobb az egyetértés azzal az állítással, mely szerint az állam szavatolja a külső és belső biztonságot (93,4%). A második állítás, amellyel leginkább egyetértnek, hogy az átmenetben, a jelenlegi politikai helyzetünkben feltétlenül szükséges, hogy az állam megerősödjön (69,1%), és az egyetemistáknak 67,1%-a ért egyet azzal, hogy az állam a nemzet történeti folytonosságát képviseli. Az egyetemisták nagy többsége nagy fontosságot tulajdonít az államnak az átmenet, a külső és belső biztonság, a nemzet történeti folytonossága szempontjából. Az egyetemisták megosztottabbak, de több mint fele egyetért az államnak azon felfogásával, mely szerint az államnak meghatározó szerepe van a gazdasági jólét alakításában (53,6%), a szociális biztonság és igazságosság biztosításában (54,8), de mindenképp a természeti és kulturális javak megőrzésében gondolják, hogy kiemelkedő szerepe van az államnak. Az egyetemisták azon túl, hogy az államvezetés szilárdságát hangsúlyozzák (70,2%) döntő többségükben elvetik a diktatórikus eszközöket, 5,1% ért egyet azzal az állítással, hogy a hadseregnek kell rendet teremteni az országban, 8,4% gondolja úgy, hogy vissza kell szorítani az ellenzékét, és 16,2% véli úgy, hogy az államnak erőszakkal kell elejét vennie a politikai és szociális zavargásoknak.

* A kifejezést Pierre Bourdieu-tól vettük át.

A posztkonvencionális politikai cselekvés* alakulása

A posztkonvencionális politikai cselekvések beépültek az egyetemisták politikai cselekvési mintái közé. Az egyetemisták döntő többsége elutasítja a politikai cselekvések erőszakos formáit.

A magyar egyetemisták körében azt találtuk, hogy a kétharmaduk, illetve közel kétharmaduk már részt vett, illetve részt venne engedélyezett politikai demonstráción, illetve aláírások gyűjtésében (67,0, illetve 61,8%). Az egyetemisták 43,6%-a megtagadná a bérlet díj, vagy adó megfizetését, több mint egyötödük, illetve közel egyötödük részt vett már, illetve részt venne polgári kezdeményezésekben (például katonai szolgáltatás megtagadásában, a közlekedés demonstráció révén való feltartóztatásában – 22,3%; 19,9%; 17,1%). A hallgatóknak 8,6% venne részt vadsztrájkban, 4,6% gyárak, lakások elfoglalásában, és 2,8%-a venne részt a köz és magántulajdon megsértésében. Az erőszakot más személyekkel szemben csak 2,5% alkalmazna és 2,0 venne részt terrorista csoportban. A Kaase és Barnes által készített Guttman skáláról azt is leolvashatjuk, hogyan és milyen mértékben kapcsolódnak össze a posztkonvencionális politikai cselekvések. A skála a különböző cselekvések összekapcsolódását mutatja meg. A 2-es érték tehát azt mutatja, hogy az egyetemisták 23,0% részt vett, illetve részt venne engedélyezett politikai demonstráción és aláírások gyűjtésében, a 3-as értéknél a 2-es érték kiegészül a sztrájkkal és bojkottal és ez az egyetemistáknak szintén 23%-ára vonatkozik. Jóval kisebb arányban vennének részt a bérleti díj és adófizetés megtagadásában is, illetve még polgári kezdeményezésben, továbbá a közlekedés feltartóztatásában (5,3–5,3%–5,3). És elenyésző azoknak az aránya, aki tiltakozásnak még a vadsztrájkot, illetve a terrort is felhasználnák (1,7, illetve 0,2%!).

* Kaase és Barnes a hetvenes évek végén felhívják a figyelmet, hogy a nyugati demokráciákban a politikai cselekvés átalakulására a konvencionális politikai cselekvést váltja a posztkonvencionális cselekvés, melynek lényege, hogy kiszélesedik a politikai cselekvés repertoárja (Barnes-Kaase 1979). A repertoár kiszélesedésének magyarázatok két forgatókönyv terjedt el. Az egyik, amely a politikai cselekvési repertoár átalakulására azt a magyarázatot találja, hogy a nyugati demokráciákban fokozódó konfliktusok csökkentik a politikai legitimitációt. Kaase és Barnes hangsúlyozza, ezt a scenáriót nem erősítette meg az a vizsgálat, amelyet öt nyugati demokráciában folytattak. A másik forgatókönyv szerint, a nyugati demokráciákban fokozódik a politikai döntéshozatal befolyásolásának igénye, ez az élet minden területén feszültséget eredményez, és a politikai cselekvési formák kibővüléséhez vezet. Kaase és Barnes hangsúlyozzák, hogy az utóbbi scenáriót, melyet Huntington a hetvenes évek elején fejtett ki egy elméleti írásában, megerősítették saját vizsgálataik. Kiemelik, hogy a posztkonvencionális cselekvés (aláírások gyűjtése, polgári kezdeményezés, sztrájk, tömegközlekedés feltartóztatása, lakásfoglalás stb.), és annak politikai kompetenciája részévé vált, különösen a fiatalok politikai aktivitásának, amely még húsz évvel korábban is ritkaságnak számított a demokratikus közéletben. A fiatalok és felnőttek viszonyának analízise alapján kiemelik, hogy a fiatalok karakterisztikus vonása az új, a posztkonvencionális politikai cselekvés, amely az iskolázottság emelkedésével kapcsolódik leginkább össze. Hangsúlyozzák, hogy a posztkonvencionális politikai cselekvés az nem elsősorban az ifjúsággal, hanem a nemzedékváltással, a nemzedéki hatással függ össze. Összefoglalva, úgy érvelnek, hogy a posztkonvencionális politikai cselekvés először is összefügg az iskolázottság kiterjedésével és annak nyomán kialakuló posztmaterális értékrendbe ágyazódik. Másodszor, hogy a posztkonvencionális politikai cselekvés kialakulása egy megismerési és tanulási folyamat eredménye, és annak az igénye, hogy valami történjék. Harmadszor a posztkonvencionális politikai cselekvés összefüggésben van a generációs konfliktusokkal, azon fiatalok körében erősödik fel, akik leginkább szembe kerülnek a felnőtt társadalom intézményeivel, életkarrierjeivel. Végül a negyedik tényezőként a tömegkommunikáció hatását emelik ki, illetve azt, hogy ellentmondás van a modern tömegkommunikáció szerepének és hatásának növekedése és hatékonysága és a demokrácia politikai intézményrendszerének változatlanága és nehézsége között.

I. TÁBLA

*A posztkonvencionális politikai cselekvések összekapcsolódása. Guttman skála**
(*N=417*)

Posztkonvencionális cselekvés itemjei	%	N
0-semmi	15,8	66
1-engedélyezett politikai demonstráció	13,2	55
2-aláírások gyűjtése	23,0	96
3-sztrájk, bojkott	23,0	96
4-bérleti díj, adófizetési díj megtagadása	5,3	22
5-polgári kezdeményezések	5,5	23
6-közlekedési demonstráció	5,3	22
7-vadsztrájk	1,7	7
11-fegyver és robbanó eszközök használata	0,2	1
99-hibás adat	6,0	25

Ifjúságcentrizmus és politikai cselekvés

A felnőtt társadalommal konfliktusba kerülő fiatalokra a politikai cselekvés radikalizálódása jellemző. A lázadó egyetemisták körében növekszik azoknak aránya, akiknél a politikai cselekvések erőszakos formái is bekerülnek a cselekvési repertoárba.

Az ifjúságcentrista fiataloknál azt találjuk, hogy a posztkonvencionális politikai cselekvések „enyhébb” változatait kisebb arányban, az „erőszakos” változatait inkább részesítették, illetve részesítenék előnybe. Ez jól áttekinthető a következő táblázaton.

II. TÁBLA

Az állítások sorrendje az ifjúságcentrista egyetemisták sorrendjében

Posztkonvencionális cselekvés itemjei	IC	Mind
1-aláírások gyűjtése	54,7	61,8
2-sztrájk, bojkott	49,0	43,6
3-engedélyezett politikai demonstráció	32,7	67,0
4-bérleti díj, adófizetési díj megtagadása	26,7	22,3
8-polgári kezdeményezések	12,5	19,9
7-közlekedési demonstráció	7,6	17,1
5-vadsztrájk	17,1	8,6
6-gyárak, hivatalok, lakások elfoglalása	23,8	4,3
7-fegyver és robbanó eszközök használata	4,8	2,0
8-köz- vagy magántulajdonsértés	4,8	2,8
9-erőszak alkalmazása más személyekkel	3,8	2,5

A felnőtt társadalommal konfliktusba kerülő fiatalokra, tehát a politikai cselekvés radikalizálódása jellemző. Ezt jól illusztrálja az ifjúságcentrista fiatalokra készített Guttman skála.

III. TÁBLA

* A Guttman skála elkészítéséhez lásd: Samuel Evans – Karl Hildebrand: Technical Appendix. In: Samuel H. Barnes – Max Kaase (1979) Political Action. Mass Participation in Five Western Democracy, London, Sage Publications, pp. 537–592.

III. TÁBLA

A posztkonvencionális politikai cselekvések összekapcsolódása ifjúságcentrista fiatalok körében. Guttman skála (N=108)

Posztkonvencionális cselekvés itemjei	%	N
0-semmi	18,5	20
1-aláírások gyűjtése	13,0	14
2-sztrájk, bojkott	15,7	17
3-engedélyezett politikai demonstráció	25,9	28
4-bérleti díj, adófizetési díj megtagadása	4,6	5
5-polgári kezdeményezések	5,6	6
6-közlekedési demonstráció	6,5	7
7-vadsztrájk	0,9	1
8-fegyver és robbanó eszközök használata	1,9	2
9-erőszak alkalmazása más személyekkel	0,9	1
99-hibás adat	6,5	7

A táblázatból azt látjuk, hogy a politikai cselekvés kibővül a más személyek elleni erőszakkal, illetve növekszik azoknak aránya, akiknél a politikai cselekvések erőszakos formái is bekerülnek a cselekvési repertoárba.

Gábor Kálmán

FELMÉRÉS A SZÁMALK TANFOLYAMAIT LÁTOGATÓK KÖRÉBEN

Az Oktatáskutató Intézet 1994 végén kérdőíves felmérést végzett a Számalk tanfolyamait 1989 és 1994 között elvégzőket reprezentáló körében. A volt hallgatókat a tanulmányi osztály által rendelkezésünkre bocsátott listán szereplők közül véletlenszerűen választottuk ki, ily módon mintegy 1000 volt hallgatót kerestünk fel postai úton kiküldött kérdőívünkkel. A kiküldött ívek közül 194 került feldolgozásra, az alábbiakban az ezekből nyert adatokat foglaljuk össze.

A kérdőívet visszaküldők között két domináns csoport jelent meg leginkább: a felsőfokú számítógép-programozóké, rendszerprogramozóké, valamint az alacsony szintű számítógép-kezelői ismereteket elsajátítóké.

A Számalk tanfolyamaira jelentkezők célja leggyakrabban egy konkrét munkahelyhez, munkakörhöz kapcsolódó elvadás volt: a jelentkezők több, mint fele számolt be arról, hogy egy jobb beosztás, vagy jobb munkakör reményében látott a tanfolyam elvégzéséhez. Ugyanakkor a kérdőívet visszaküldők egyharmadánál – sok esetben a kívülről jövő motivációt erősítve – egyfajta belső célkitűzés is szerepet játszott, az esetek egyharmadában ugyanis a válaszadót tudásának bővítése (is) arra készítette, hogy a szóban forgó tanfolyamra járjon.

A célok tekintetében nem mutatkozik különbség aszerint, hogy valaki alap-, közép- vagy felsőfokú végzettséget jelentő tanfolyamra járt-e, úgy tűnik azonban, hogy az idő előrehaladtával a (jobb) munkahely reménye valamivel fontosabbá vált a tanfolyamra jelentkezők motivációs rangsorában, mint a jobb, vagy magasabb beosztásba való bekerülés.

A kérdezettek 62 százaléka maradéktalanul elérte célját, további egynegyedük pedig részben mutatkozott elégedettnak. Mindössze a válaszadók egytizede jelezte, hogy az elvégzett tanfolyam nem felelt meg a jelentkezéskor támasztott elvárásainak. Elsősorban azok csalódtak valamivel jobban, akik egy új beosztás reményében kezdtek el tanulni, s a középfokú